

TÜRKÇE VE RUSÇADA ÖLÜM VE HASTALIK TEMALI BEDDUALAR: KÜLTÜRDİLBİLİMSEL BİR KARŞILAŞTIRMA*

Death and Disease Themed Curses in Turkish and Russian: A Comparison from the Perspective of Cultural Linguistics

Doç. Dr. Gülcan ÇOLAK**

Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ***

ÖZ

Maddi ya da manevi zarara uğramaya, hastalık, ölüm, felaket gibi kötü olaylar yaşamaya yönelik olumsuz temennileri dile getiren beddualar; toplumların bilincindeki ortak korkularına, kaygılarına, kabul görme-ye değerlerine, acı, üzüntü, yoksunluk algılarına ve bunların sosyolojik kaynaklarına dair de bilgiler içerir. Muhatabına yönelik bir tepki, tavır ve tutum içerdiği, lanetleme davranışını gerçekleştirdiği için aynı zamanda birer söylem olan bu kalıp sözler; ortak bir kültürel belleğe dayanmaları sebebiyle milletlerin dünyayı algılayış ve yaşayış biçimlerini, düşünüş ve davranış tarzlarını da yansıtır. Dolayısıyla bu söylemler, farklı toplumların geleneklerine ve ahlaki değerlerine; tarihi, mitolojik ve dini gerçekliklerine dair kodlar taşıdıkları için kültürel unsurların ve toplumsal belleğin dildeki yansımalarını inceleyen kültürdilbiliminin de araştırma konuları içine girmektedir. Kültürdilbilim çalışmalarında beddualar, bir milletin kültürel konsept ve değerlerini çözümlemek; bunların nasıl dile geldiğini belirlemek amacıyla incelendiği gibi çeşitli kültürlerdeki benzerlik ve farklılıkları değerlendirme amacıyla da karşılaştırmalı olarak ele alınır. Ölüm ve hastalık temalı Türkçe ve Rusça bedduaların kültürdilbilimsel yönden karşılaştırıldığı bu çalışmada, bedduadaki içeriğin hangi göstergeler ve olgularla dile getirildiğini değerlendirmek, kültürel kavram ve olgulardaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çeşitli kaynaklardan yararlanılarak ölüm ve hastalık temalı Türkçe ve Rusça beddualar derlenmiş; elde edilen veriler, edimsel ve kavramsal içeriklerine (ölüm, hastalık, bedensel eziyet ve acı, ölüm ya da hastalığın gerçekleşme zamanı, biçimi, koşulları vb.) göre sınıflandırılmıştır. Her bir içerikteki Türkçe 69, Rusça 58 beddua; kültürel kavramlar ve kodlar yönünden karşılaştırmalı değerlendirilmiştir. Türkçe ve Rusçadaki ölüm ve hastalık temalı bedduaların karşılaştırılması sonucunda, her iki dildeki lanetlemelerde ortak kültürel motifler bulunduğu, fakat hem nicelik hem de vurgulanan içerik açısından bedduaların bazı farklılıklar da taşıdığı tespit edilmiştir. Benzer temaların dile gelme-sinde dahi inançlara, geleneklere, toplumsal tecrübe ve değerlere bağlı olarak farklı göstergelere ve metaforik ifadelere başvurulduğu görülmüştür. Türkçe beddualar, edimsel işlevler yönünden daha ayrıntılı kültürel kodları vurgulamakta; özellikle ölüm teması içeren beddualar, cenaze ve yas ritüellerine, ölüm zamanına, ölen kişiye ve ölüm sonrasında yüklenen kültürel anlamlar açısından Rusça beddualara kıyasla çeşitlilik arz etmektedir. Hastalık temalı beddualar; sağlığa dair evrensel korku ve kaygıları, her iki toplumun belleğindeki salgın ve hastalıklara yönelik tecrübeleri yansıtmakla birlikte bu konudaki lanetleme, farklı kültürel göstergelerle de ifade bulabilmektedir. Ölüm, ölümün gerçekleşme koşulları ve biçimi, ölüm sonrası yaşananlar, hastalık ve bedensel acı gibi durumlara yönelik lanetlemelerin, Türkçe beddualarda İslamiyet'in etkisiyle özellikle Allah ve ahiret inancı bağlamında şekillenmesi dikkat çekmektedir. Rusça beddualarda ise Hristiyanlık inancının yanı sıra pagan geleneklerinin, mitolojik karakterlerin ve hayvanlara karşı duyulan korkunun yansımaları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kültürdilbilim, Türkçe ve Rusça beddualar, söylemler, kalıp sözler, kültürel göstergeler.

ABSTRACT

Curses which express negative wishes such as material or moral harm, disease, death and disasters contain information about the common fears, worries, unaccepted values, pain, sadness, perception of poverty and their sociological roots in the consciousness of societies. Since these formulaic expressions which are speech acts as well as they involve a reaction, attitude and behavior towards their respondent, realize the act of cursing and are based on a common cultural memory, they reflect how nations perceive the world and how they

* Geliş tarihi: 20 Şubat 2021 - Kabul tarihi: 01 Eylül 2021

Çolak, Gülcan; Öksüz, Gamze. "Türkçe ve Rusçada Ölüm ve Hastalık Temalı Beddualar: Kültürdilbilimsel Bir Karşılaştırma" *Millî Folklor* 132 (Kış 2021): 126-139

** Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, gulcancolak@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8453-1727.

*** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, gamze.oksuz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5573-8075.

live, think and behave as well. Therefore, since these speech acts carry codes about different societies' traditions and moral values, historical, mythological and religious realities, they are among the study areas of cultural linguistics which deals with the reflections of cultural aspects and social memory on language. The curses which are treated in cultural linguistics studies are studied with the purpose of analyzing a nation's cultural concepts and values and how these are expressed, as well as being studies comparatively to evaluate the similarities and differences in various cultures. This study, in which death and disease themed curses in Turkish and Russian are compared in terms of cultural linguistics, aims at evaluating through which signs and facts the content of the curses are expressed and setting forth the similarities and differences in cultural concepts and phenomena. In line with this aim, Turkish and Russian curses with themes of death and disease were compiled making use of various sources and the obtained data were classified according to their performative and conceptual content (death, disease, physical anguish and pain, time of death or disease, its characteristics, conditions, etc.). 69 Turkish and 58 Russian curses in each content were evaluated in a comparative manner in terms of cultural concepts and codes. As a result of the comparison of Turkish and Russian curses with the themes of death and disease, it was determined that there are common cultural patterns in the curses in both languages but the curses have certain differences as well in terms of both quantity and the emphasized content. It was seen that different signs and metaphorical expressions are made use of based on beliefs, traditions, social experiences and values even in the expression of similar themes. Turkish curses emphasize more detailed cultural codes in terms of performative functions and in particular curses with the theme of death contain more variety compared to Russian curses due to the cultural meanings attributed to funerals and grief rituals, time of death, the deceased person and what happens after death. The curses with the theme of disease reflect the universal common fears and worries related to health and experiences in the memory of both cultures about epidemics and diseases, however the act of cursing with such themes can also be expressed through different cultural signs. It is noteworthy that curses about death, under which conditions and how death takes place, what happens after death, diseases and physical pain are shaped in the context of in particular Allah or belief in afterlife with the influence of Islam in Turkish curses. It was seen that besides the Christian belief, the reflections of pagan traditions and the fear of mythological characters and animals are also evident in Russian curses.

Keywords

Cultural linguistics, Turkish and Russian curses, speech acts, formulaic expressions, cultural signs.

Giriş

Lanet, bela, gazap ifade eden beddualar; kendisi ya da ailesi adaletsizliğe ve zarara uğrayan kişinin gösterdiği bir tepki, isyan ve öfke duygularıyla bir çare arayışı olmakla (Elçin 1986: 662–663) birlikte beddua etmek, hem kültürel hem de dinî açıdan uygun görülmez. Hatta bedduayla dile gelen lanetin dönüp dolaşıp kişinin kendi başına gelmesi gibi bir düşünce de mevcuttur. Kültürel ve dinî bağlamda beddua etmekten kaçınılmasına rağmen haksızlığa ve zulme uğrayan; bu yüzden acı çeken ve kendini çaresiz hisseden insan, doğal olarak adalet sağlanmasını ve muhatabın cezalandırılmasını talep eder. Cezanın hukuki yollarla verilemediği ya da mağdurun içindeki intikam hissini tatmin edemediği durumlarda; öfke ve nefreti sağaltma aracı olarak kişi beddua edebilir. Acıya maruz kalan kişi, karşı tarafı lanetlemekle birlikte sözler yoluyla hasmının başına çeşitli bela, sıkıntı ve hastalık da gönderir. Çünkü Scott'un (1995: 74) vurguladığı gibi beddua, bir intikam görüşünü cisimleştiren, dile getirmekle arzu edilenin gerçekleşeceğine duyulan derin bir inançtır. Bu yüzden birçok toplumda, ilahi ya da mitolojik varlıklara ve sözün büyüsel gücüne duyulan inanç, *ahın yerde kalmayacağına* dair güçlü beklentilere sebep olur. Dolayısıyla beddualar, söylendikleri anda hem çeşitli duyguları dile getirir hem de sözeylem olarak bir davranışı gerçekleştirir.

Söz edimi kuramı¹ çerçevesinde, sözeylemleri beş başlık altında inceleyen Austin (2009: 70); beddua etmeyi *davranış-belirticiler*² (behabitives) içinde değerlendirmektedir. Başka birinin davranışına ya da kişinin başına gelenlere karşı tepki göstermeyi, tutum takınmayı, bu tepki ve tutumu ifade etmeyi içeren *davranış-belirticiler*; hem

duyguların ne olduğunu betimler hem de bunları dışa vurur. Sözlü kültür ürünleri olması dolayısıyla toplumsal zihniyeti de betimleyen ve yansıtan bu sözeylemler; toplumların dünya algısını ve görüşünü, gelenek ve inançlarını, düşünce ve davranış biçimlerini kodlayan bilgiler taşıdığı için kültürdilbiliminin de araştırma konuları içindedir.

1. Kültürdilbilim

Toplumsal belleğin ve değerlerin dildeki yansımalarını, dil-kültür ilişkisini inceleyen, kültürdilbilimsel sözlüklerin oluşturulmasını amaçlayan *kültürdilbilim*; 20. yüzyıl sonlarına doğru dilbilim, kültürbilim, budunbilim ve ruhdilbilim gibi alanların kesişme noktasında oluşmaya başlamıştır. Dilsel veriler üzerinden kültürel kodları çözümleyen ve yorumlayan kültürdilbilim; özellikle Rusya'da ayrı bir alan olarak yer edinmiştir.³

Maslova (2001: 36-37) kültürdilbilimin çalışma alanında, karşılığı olmayan dil birimleri ve boşluklar; dile yansıyan arketipler, inançlar ve ritüeller; atasözleri ve deyimler; klişeler ve semboller; eğretilmeler ve dil imgeleri gibi unsurların yer aldığını belirtmektedir.

Dillerin sözvarlığındaki kültürel birimleri ele alan; dilsel veriler üzerinden toplumların algılayış ve anlayış biçimlerini, dünya görüşünü, millî mantalite özelliklerini ve bunların etkileşimini ortaya çıkarmayı hedefleyen kültürdilbilim çalışmaları, Rusya'da dört yaklaşım çerçevesinde gelişme göstermiştir:

1) Artzamanlı yöntemle farklı dönemlere ait kültür değişmezlerini betimleyen *Yuri Sergeyeviç Stepanov'un ekolü*,

2) Farklı dönem ve halklara ait metinlerden hareketle kültürel olguları ve evrensel kültür terimlerini inceleyen; kültür konseptlerinin betimlenmesini ve kavramsal yönlerinin belirlenmesini amaçlayan *Nina Davidovna Arutyunova'nın ekolü*,

3) Deyimlerin kültürdilbilimsel analizini yapan, kültürün deyimlerdeki yansımalarını çözümlenmeye odaklanan *Veronika Nikolayevna Teliya'nın ekolü*,

4) Karşılığı olmayan dil birimlerini inceleyen *Vladimir Vasilyeviç Vorobyev ve Viktor Mihayloviç Şaklein'in ekolü* (Maslova 2001: 23-24; Kozan 2014: 7).

Toplumlara özgü kültürel kavramların ve sözvarlığının incelenmesinin yanı sıra konseptlerdeki benzerlik ve farklılıkların karşılaştırılması da kültürdilbilimin araştırma alanına girmektedir. Karşılaştırmalı analiz yöntemi; etnik kültürün bileşenlerini ortaya çıkarmaya, özgül öğelerini⁴ saptamaya ve bilişsel konseptler arasındaki farklılıkları sunmaya yardımcı olur.

Her bir kültürde farklı toplumların benimsediği ortak değerler var olabildiği gibi sadece belli bir millete özgü bileşenler de mevcuttur. Ayrıca insan psikolojisinin ortak algıları, dillerin semantik yapılarında farklı düzeylerde oluşabilmekte ve farklı şekillerde ifade edilebilmektedir (Şaklein 2000: 87). Başka bir dilde eş değeri olmayan ve başka bir dile çevrilemeyen sözlere *özsözcük* denmektedir (Alimjanova 2016: 151-152). Bu kavram için *özolgu*, *egzotik sözcük*, *etnokültürel sözcük* gibi terimler de kullanılır. Toplumsal ve kültürel olaylar, kurumlar, gelenek ve görenekler, çeşitli nesnelere ve yemekler, coğrafi yerler; tarih, sanat, bilim, spor alanındaki önemli kişi, eser, kahraman ya da olay isimleri bu sınıfa dâhil edilebilir (Mosiyenko 2014: 89). Dolayısıyla her bir dilin ait olduğu kültür ve kültürel kodların ifade yolları aynı olmadığı için gerek sözvarlığı gerek sözlere yüklenen yan anlamlar farklılık gösterebilmektedir.

Beddualar toplumların kültürel belleğinin ve gerçekliğinin işaretlerini taşır. Dolayısıyla bedduaların kültürel kodlar yönünden çözümlenmesi; etnik bilincin ve zihniyetin, toplumların algılamaya ve anlamlandırma biçimlerinin, tarihsel ve sosyal tecrübelerinin anlaşılmasında ve bu niteliklerin diğer kültürlerle karşılaştırılarak yorumlanmasında önem arz etmektedir.

2. Türkçe ve Rusça Bedduaların Kültürdilbilimsel Yönden İncelenmesi

Beddualar; söyleniş sebeplerine, yaşanan olaylara ve bunların şartlarına göre değişmekle birlikte ölüm, hastalık, bela, felaket, inanç, evlilik ve zürriyet gibi temalar yönünden çeşitlilik arz etmektedir (Kaya 2001: 23-27). Bu çalışmada konu sınırlandırılmasına gidilmiş, ölüm ve hastalık temalı beddualar seçilmiştir. Türkçe ve Rusça beddualar; karşılaştırmalı kültürdilbilim bağlamında ve Arutyunova'nın ekolü⁵ çerçevesinde, hem sözlerin odaklandığı içerik hem de içeriğin ifadesinde kullanılan kültürel göstergeler ve kavramlar yönünden değerlendirilmiştir.

2.1. Amaç

Ölüm ve hastalık temalı bedduaların kültürdilbilimsel karşılaştırması yapılırken beddua konseptinin Türkçe ve Rusçadaki içerik odaklarını belirlemek, içeriğin hangi kültürel göstergeler ve olgularla dile getirildiğini değerlendirmek, kavram ve olgulardaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amaçlanmıştır.

2.2. Yöntem

Türkçe ve Rusça bedduaları içeren çeşitli kaynaklar taranmış, ölüm ve hastalık temalı beddualar seçilmiş ve elde edilen veriler; edimsel ve kavramsal içeriklerine göre sınıflandırılmıştır. Her bir alt başlıktaki beddualar, kültürel kavramlar ve kodlar yönünden karşılaştırılarak bedduaların kültürdilbilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

2.2.1. Verilerin oluşturulması

1) Türkiye'nin farklı bölgelerinde kullanılan dua ve beddualara dair çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Keskin'in (2018: 18) tespitlerine göre Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden derlenen kargış metni 25 binden fazladır. Bu çalışmada Akalın (1990), Ersoylu (2012), Erol (2007) ve Gökdayı'nın (2011) çalışmalarından yararlanılmış; farklı araştırmalarda ortaklık göstermesi, yaygınlıkları, kültürel olgu ve göstergeleri yansıtmaması gibi değişkenler bağlamında ölüm ve hastalık temalı 69 Türkçe beddua veri olarak seçilmiştir.

Rusçada ise beddualar üzerine yapılan çalışmalar dağınıktır, müstakil bir çalışmada toplanmamıştır ve ağırlıklı olarak ağız çalışmaları çerçevesinde incelenmiştir. Bunlar çeşitli sözlüklerde, halk deyimleri ya da atasözleri derlemelerinde serpiştirilmiş vaziyettedir. Bunun yanı sıra saptanan bedduaların sayıca çokluğu, yapısal ve semantik varyantların çeşitliliğini betimlemeye olanak sağlamaktadır (Berezoviç vd. 2017a: 10). Bu çalışmada ele alınan bedduaların çoğunluğu, bölgesel nitelikte olup günümüzde standart Rusçada yaygın olarak kullanılmamaktadır. Rusça bedduaların derlenmesinde Maksimilian Romanoviç Fasmer'in (2009) hazırladığı etimoloji sözlüğünden, Vladimir İvanoviç Dal'in (1993) Rus Dili Sözlüğü'nden ve Fedot Petroviç Filin'in editörlüğünü yaptığı Rus Halk Ağzı Sözlüğü'nden (1960-1980) yararlanılmış; 58 beddua veri olarak değerlendirilmiştir.

2) Çeşitli kaynaklardan derlenen beddualar; semantik, morfolojik, sentaktik ya da sözvarlığı yönünden birbirine çok yakın yapı arz etmeleri durumunda -verilerin özlü olması açısından- birleştirilmiştir. Mesela diğer unsurları aynı olduğu hâlde yüklemi *olasıca, olası, ola* gibi farklı kiplerde çekimlenen beddualar; "Kör kötürüm olası" örneğindeki gibi tek bir yapıya indirgenmiştir. Aynı yöntem Rusça bedduaların düzenlenmesinde de kullanılmıştır.

3) Yakın anlamlı sözlerle kurulmuş ve aynı kültürel koda ya da anlamsal içeriğe dayanan farklı beddualar, ayrı ayrı değerlendirilmemiştir. Aynı içerikteki beddualar, tek bir yapıda birleştirilmiş; "Zebaniler elinden kurtulamayasın (etrafını bürüsün / topuz vursun)" ya da *Gad (zmej) tebya pokusay* "Sürüngenler (yılan) ısırısın" örneklerinde

olduğu gibi benzer işlevi vurgulayan eylemler ve yakın anlamlı sözler, parantez içinde belirtilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Ölüm ve hastalığın yaşanma biçimi, koşulları ve nedenleri değişebildiği için bu bölümde lanetlemenin içeriği ve hedefleri dikkate alınarak alt başlıklar oluşturulmuştur.

3.1. Ölüm Temalı Beddualar

Türkçe ve Rusça beddualarda ölüm, ortak bir tema olmakla birlikte lanetlemenin ifade biçimi, metaforik anlatımı ve göstergeleri; inançlar, cenaze ritüelleri, ölüm ve sonrasına yüklenen anlamlar ve kültürel geçmiş bağlamında farklılık gösterebilmektedir.

3.1.1. Ölümün Doğrudan Anlatımı

Türkçe	Rusça
Gebersin (zıbarsın). Canın çıksın. Allah senin canını alsın.	<i>Ştob tı (on) sdoh</i> “Geber(sın).” <i>Ştob tebya perun zabil (ubil)</i> “Perun öldürsün seni.” <i>Zelyony (neçistaya sila) te ubey</i> “Şeytani yaratık (kötü ruhlar) canını alsın.”

Tablo 1. Ölümü doğrudan anlatan beddualar

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkçe ve Rusça beddualarda ölme eylemi, mağdurun öfkesini yansıtacak şekilde *geber-*, *zıbar-* gibi kötü adlandırmalarla ifade edilmektedir. Kişinin canını alacak varlık olarak Türkçede -İslami inancın etkisiyle- *Allah*; Rusçada ise -Hristiyanlık öncesine ait pagan anlayışının etkisiyle- mitolojik bir varlık olan *Perun*⁶ ve *şeytani yaratıklar* (kötü ruhlar) anılmaktadır.⁷ Berezoviç ve Surikova’nın (2020b: 7) belirttiği üzere Rusça beddualarda, şeytani varlıkların adları fazla çeşitlilik göstermez; daha çok en tehlikeli demonik ve mitolojik varlık adlarına vurgu yapılır.

3.1.2. Ölümün Dolaylı Anlatımı

Türkçe	Rusça
Teneşir paklasın. Kara topraklara giresin. Kefenin biçilsin. Çenen bağlansın. Helvanı yeriz inşallah. Soykan kalksın (verilsin). Adın başkasına konula. Azrail’in demir pençesine rast gelesin. Kara haberlerin gelsin. Ocağına (bacana) baykuş tünesin.	<i>Ştob yemu grob iz sırova lesa sdelali</i> “Tabutu yaş keresteden yapılsın.” <i>Ponesi tebya savan</i> “Kefen götürsün seni.” <i>Dovestis’ do neta (doiti do predela, do polnogo işçeznoveniya)</i> “Kayıplara karışsın. Yok olsun. Sona yaklaşsın.” <i>Provalis’ bı tı skvoz’ zemlyu</i> “Yerin dibine giresin.”

Tablo 2. Ölümü dolaylı anlatan beddualar

Tablo 2’de görüldüğü gibi ölümü dolaylı anlatan Türkçe beddualar, Rusça beddualara oranla fazladır. Aynı zamanda muhatabın ölmesine yönelik temenni; ölünün yıkanması, kefene sarılması, çenesinin bağlanması, tabuta konulması, gömülmesi, ardından helva kavrulması, giysilerinin dağıtılması gibi cenaze ve yas ritüellerine atıflar yoluyla zengin bir şekilde ifade bulmaktadır. Rusça beddualara yansıyan ritüeller ise kefene sarılmak ve tabuta konulmaktan ibarettir.

Türkçe beddualarda Azrail’in adı zikredilerek, *kara haberleri gel-*, *kara toprağa gir-* gibi deyimlere başvurulur; Rusça beddualarda da *kayıplara karış-*, *yok ol-*, *yerin dibine gir-* ifadelerine yer verilerek ölüm kavramı vurgulanmaktadır. Rusça beddualardaki zamansal ve uzamsal formülleri gruplandıran Berezoviç ve Surikova’nın (2017b: 139) vurguladığı gibi Rusya’nın bazı bölgelerinde, lanet okuyan kişi, muhatabını genel-

de kendisinden uzak mekânlara, lanetli olduğu varsayılan *yerin dibine* ya da tamamen kaybolacağı yerlere gönderme eğilimindedir.

Türkçede *tenesir*, *soyka*⁸ gibi kültürel göstergeler; çocuklara vefat etmiş kişilerin adını koyma, ölünün ardından helva dağıtma, cenazenin çenesini bağlama⁹ gibi kültürel olgular, baykuşa yüklenen anlamlar;¹⁰ bedduaların şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Ruşça beddualara gerek cenaze ritüelleri gerek kültürel göstergeler daha az yansımakla birlikte *yaş kereste* ifadesi, tabuta yönelik kültürel bir olguyu işaret etmesi açısından dikkat çekmektedir. Tabut; Rus halk inancında ölen kişinin son evi, ruhların dinlenme yeri olarak kabul edildiği için itina ile hazırlanır; içeriden yumuşak bir örtüyle kaplanır, dibine huş ağacı yaprakları ya da saman döşenir (Madlevskaya 2005: 237), kuru ve sıcak tutulmaya çalışılır. Bu nedenle kimse, nemli ve ıslak bir tabutla gömülme-i istemez.

3.1.3. Ölümün Gerçekleşme Zamanı, Biçimi ve Koşulları

Bu başlık altındaki beddualar; ölme eylemine yüklenen “yaş, ölme biçimi, ölüm koşulları ve sonrası, ölen kişi” gibi anlamlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Genç Yaşta ve Tez Ölüm

Türkçe	Ruşça
Gençliğine (dünyaya) doymayasın. Gelinliğin kefenin olsun (üstüne atılsın). Bıyığın terlemesin (tellenmesin). Dağ iken devrilesin, yiğit ölesin. Ölüm atlı olsun (gelsin), sen yaya kalasın. Allah tez vakitte (saatte) canını alsın. Kefenin tez biçilsin.	<i>Odnočasni tebya</i> “Tez zamanda yok olasın.”

Tablo 3. Genç yaşta ve tez ölüm temalı beddualar

Tablo 3’te belirtildiği gibi Türkçe beddualarda genç yaşta ya da hemen ölme, lanetleme edimi bağlamında vurgulanan bir durumken incelenen eserlerde sadece bir Rusça bedduaya rastlanmıştır. Türkçe beddualarda *gençliğine doyma-*, *bıyığı terleme-*, *dağ iken devril-* deyimleri genç yaşta ölmeye; *kefenin tez biçilmesi*, *ölümün atlı gelmesi* gibi ifadeler de kişinin en erken zamanda ölmesine vurgu yapmaktadır.

Allah sıralı ölüm versin duasından da anlaşıldığı üzere toplumsal psikoloji ve mantık; ölümü hayat döngüsünün en sonuna, yaşlılığa uygun görür ve genç yaşta yok olmayı, bu sürece aykırı bulduğu gibi kabul etmekte de zorlanır. Bu toplumsal duyarlılık, Türkçe beddualara hem kültürel olgular hem de deyimler yoluyla yansımaktadır.

Türkçe “Gelinliğin kefenin olsun” bedduasında, genç yaşta vefat eden kızların tabutunun üstüne gelinlik örtme geleneğine vurgu yapılması, kültürel bir olgu olarak ayrıca dikkat çekmektedir.

İnsanlar Tarafından Öldürülme

Allah ölümün de hayırlısını versin duasında dile geldiği gibi kişinin nasıl can verdiği de ölümün anlamlandırılmasında önem taşımaktadır. Acısız ve huzurlu bir şekilde, eceliyle ölmek; ölümün idealize edilmiş biçimidir. Bazı beddualarda bu idealize ölümün tam tersi vurgulanarak muhatabın ölüm biçimine vahşet, acı ve sefillik katılabilmektedir.

Türkçe	Ruşça
Darağacında can veresin. Kör (yağlı) kurşunlara gelesin. Çengele gelesin (takılasın). Kafan kesile (kopsun).	<i>Ştob ti sgorel na osinovom dereve</i> “Kavak ağacında yanasın.” <i>Ştob tebya povesili na suhoy osine</i> “Kuru kavak ağacına asılasın.”

	<p><i>Rasstrel tebya rasstrel'yay</i> “Kurşunla vurulasın.”</p> <p><i>Rasproyakri (kogo) v duşu</i> “Çapa / çengel takılsın canına.”</p> <p><i>Ştob tebe glotku zaklalo</i> “Gırtlığın / boğazın parçalansın.”</p>
--	--

Tablo 4. Öldürülme temalı beddualar

Tablo 4’te görüleceği üzere her iki dildeki beddualarda da muhatabın kurşunlanarak, çengelde asılarak, kafası / boğazı kesilerek öldürülmesi vurgusu yer almaktadır.

Türkçede *kör kurşun* ifadesiyle ölüm; kazaya bırakılmış, bir nevi hasmı öldürecek kişi de kasıtlı ölümden muaf tutulmuştur. Hem Türkçe hem Rusça beddualarda yer alan çengele takılarak, boğazı kesilerek ya da ipele asılarak idam edilmek ise muhatabın toplumca cezalandırılması, dolayısıyla kitlesel bir öfke ve nefretin nesnesi olması, ölümünün de ibretlik bir şekilde seyredilmesi yönünde bir temenniye yansıtılmaktadır. Böylelikle mağdurun intikamı, bir nevi toplumun intikam ve cezalandırmasına dönüştürmektedir. Ayrıca bu beddualar, her iki milletin tarihinde bu tür idam ritüellerinin bulunduğunu işaret etmektedir.

Tablo 4’teki Rusça beddualarda *kavak ağacı*, etnik bir motif olarak dikkat çekmektedir. Rus halk inancında kavak ağacı, lanetli kabul edilir. Hz. İsa’nın çarmıhının, hatta çarmıha çakılan çivilerin bile kavak ağacından yapıldığına inanılır. Hastalık ve lanet getireceğine inanıldığı için evlerin çevresine kavak dikilmez. Halk inanışına göre cadılar, öldükten sonra kavak ağacı odunuyla yakılır. Böylece cadıların ruhunun insanlara zarar veremeyeceğine inanılır (Petruhin vd. 1995: 292-294; Levkiyevskaya 2000: 148-149). Dolayısıyla beddua edilenin kavak ağacında yanması temennisi, onun bir nevi cadı, lanetli bir varlık olduğu bilgisini de ima etmektedir.

Hayvanların Öldürmesi ya da Zarar Vermesi

Türkçe	Rusça
Elini kör yılan soksun.	<p><i>Gad (zmey) tebya pokusay</i> “Sürüngenler (yılan) ısırısın.”</p> <p><i>Volk tebya rej’</i> “Kurt seni parçalasın.”</p> <p><i>Pyos tebya zadavi</i> “Köpek seni boğsun (çiğnesin).”</p> <p><i>Terzay yeyo yastreb</i> “Şahin onu parçalasın.”</p> <p><i>Lyaguşka zaklyuy</i> “Kurbağa gagasın.”¹¹</p> <p><i>Zakaribay yego koşki</i> “Kediler onu tırmalsın.”</p> <p><i>Syeş’ tebya klopi</i> “Tahtakuruları yesin seni.”</p> <p><i>Voş’ syeş’</i> “Bit yesin bitirsin.”</p> <p><i>Yeş’ yego muhi s komarami</i> “Sineklerle sivrisinekler onu yesin.”</p>

Tablo 5. Hayvanlar tarafından öldürülme ya da zarar görme temalı beddualar

Beddua edilen kişinin hayvanlar tarafından öldürülmesi ya da eziyet görmesine yönelik beddualara, Rusçada daha fazla rastlanmaktadır.¹² Bu durum, pagan dönemi inançlarıyla alakalıdır. Slav mitolojisinde ana kült, doğanın kendisidir. İnsanın yaşam fonksiyonları, bu kültün sınırları içinde gelişmiş ve Rus kültüründe insan-doğa ilişkisi ayrı bir boyuta taşınmıştır. Topbaşoğlu da (2012: 125) hayvan temalı bedduaların Rusçada önemli bir yer tutmasını, Hristiyanlık öncesi ilkel dönemlerden kalma psikolojinin etkisine bağlar.

Her iki kültürde de *yılana zarar*, kötülük anlamı yüklense de Slav mitolojisi, Rusça beddualarda *kurt*, *köpek*, *şahin*, *kedi*, *yılan* gibi çeşitli hayvanların daha fazla vurgulanmasında etkili olmuştur. Yine Rusça beddualardaki *tahtakurusu*, *bit*, *kurbağa*, *sivrisinek*

ve *sinek*, öldürücü hayvanlar gibi görünmese de muhatabın söz konusu hayvanları bile yok edecek gücü olmamasını; acizlik, sefillik ve pislik içinde kalmasını ima etmektedir.

Issız Yerde ve Kimsesiz Ölme

Türkçe	Rusça
Kefen nasip olmasın. Bağırsağın kuşlara yem olsun. Kurtlara kuşlara (ite köpeğe) yem olasın.	<i>Ştob yemu ni groba, ni savana</i> “Ne tabutu olsun ne de kefeni.” <i>Ni dna tebe ni pokriški</i> “Ne altında tabanın olsun ne de üstünde çatın.”

Tablo 6. Issız yerde ve kimsesiz ölme temalı beddualar

Tablo 6’da “kefensiz ya da tabutsuz ölme” konseptinin hem Türkçe hem Rusça beddualara yansımış olduğu, her iki kültürde de cenaze ritüellerine uygun olarak kefenlenip defnedilmeye değer atfedildiği görülmektedir.

Türkçe beddualarda ölen kişinin hayvanlara yem olması isteği, ıssız ve yabancı yerlerde ölmeyi ifade ettiği gibi cenazenin ortada kalıp çürümmesine dair de bir lanetleme içermektedir. Bu durum, Türk kültüründe cenazeye sahip çıkacak kimselerin ve mezar yerinin belli olmasına bir değer atfedildiğini işaret etmektedir.

Tablo 6’daki Rusça “Ne altında tabanın olsun ne de üstünde çatın” bedduası, cenaze ritüellerinin uygulanmadığı koşullarda ölmeyi vurgulamakla birlikte -tabutun ölen kişinin evi sayılması dolayısıyla- ruhun öldükten sonra da huzur bulamamasına yönelik bir lanetleme olarak yorumlanabilir. Ayrıca Ruslarda pagan döneminden kalma inanç sistemine göre intihar ederek, aşırı içki içerek ya da ormanda kaybolarak ölenlerin ruhlarını toprağın kabul etmeyeceğine inanılır; bu kişiler, mezara gömülmek yerine cenazelerine kavak dalından kazıklar batırılarak bataklıklara ya da ücra köşelere bırakılır (Petruhin vd. 1995: 187). Bu yüzden beddualarda muhatabın tabutsuz gömülmesi dilenir.

3.1.4. Ölüm Sonrası

Beddualarla dile gelen kötü temenni, bazen dünya hayatının da ötesini kapsar. Dinî inanç bağlamında öteki dünyanın sonsuz olması ve daha ağır ilahi cezaları barındırması sebebiyle mağdur kişi, muhatabını yaptırımların en eziyetli ve şiddetlisiyle lanetleyebilmektedir.

	Türkçe	Rusça
Ahiret öncesi	Ağzın (dilini) salavata dönemeye. İmansız (Kur’ansız) gidesin.	
Dünya ve ahiret arası	Kabir azapları çekesin. Mezarda rahat yatamayasın.	
Ahiret hayatı	Cennet yüzü görmeyesin. Cehennemde cayır cayır yanasın. Defterin soldan verilsin. Cehennem dibine giresin (gidesin). Ahirette rahat yüzü görme. Zebaniler elinden kurtulamayasın (etrafını bürüsün / topuz vursun).	<i>Gori (yasnum) ognynom</i> “(Kızgın) ateşlerde yanasın.” <i>Ştob yemu na tom svete ikalos’</i> “Öbür dünyada hiçkırık tutasın.” <i>Ştob tebe i na tom svete bez pristani pristavat’</i> “Öbür dünyada sığınacak yer bulamayasın.” <i>İdi k çyortu</i> “Şeytana git.” <i>Ştob tebe çerti vse peçyonki poviyeli</i> “İç organlarını şeytanlar yesin.”

Tablo 7. Ölüm sonrasına yönelik beddualar

Tablo 7’de görüldüğü üzere ölüm sonrasına yönelik lanetlemeler, Türkçede daha fazla bulunmakla birlikte İslamiyet’le ilgili kültürel kodlar da bu içerikteki beddualarda önemli bir yer tutmaktadır. İslam inancında son nefesten önce salavat getirebilmenin imanlı ölme olarak anlamlandırılması ve bu duruma atfedilen önem; “ağzın dilin salava-

ta dönmemesi, imansız gidilmesi” gibi temennilerle beddualara yansımıştır. Hem imansız ölmenin vurgulanması hem de “kabir azapları çekilmesi, mezarda rahat yatılmaması” gibi dinsel kodlar yoluyla kişinin cehenneme gitmesine yönelik temenni dile gelmektedir.

Türkçe beddualarda, “cennet yüzü görmemeye, cehennemde yanmaya” dair temenniler; muhatabın cehenneme gitmesini doğrudan belirttiği gibi bu içerikteki lanetlemeler, *amel defteri*, *Zebani* gibi İslami kodlara atıfla da ifade edilmektedir. İslam inancına göre kişilerin her eylemi, amel defterine kaydedilmektedir ve kıyametten sonra bu defter, sahibine verilecektir. Amel defterinin sol taraftan verilmesi, kişinin günahlarının fazla olduğu, kendisini cehennem azabının beklediği anlamına gelmektedir.

Rusça beddualarda ise muhatabın “ateşlerde yanması, öbür dünyada sığınacak yer bulamaması, şeytana gitmesi, iç organlarını şeytanların yemesi” gibi temennilerle cehennem vurgusu yapılmakta; “öteki dünyada hıçkırık tutması” ifadesi de dikkat çekmektedir. Rus kültürünün kadim dönemlerinde hastalıkların, nöbet ve krizlerin hıçkırıkla başladığına inanılır (Juravel’ 2018: 55). Hıçkırığın hastalık, eziyet ve acı belirtisi kabul edilmesi nedeniyle kişinin öteki dünyada bile huzur bulamaması ima edilmektedir.

3.1.5. Akrabaların Ölümü

Türkçe	Rusça
Karalar bağlayasın. Anan baban bir kızıl tabutta gide. Evlat acıları çekersin inşallah. Soyuna kıran girsin.	<i>Ştobi tebe pusto bilo</i> “Kimsesiz (ıssız) kalasın.”

Tablo 8. Akrabaların ölümüne yönelik beddualar

Tablo 8’deki Rusça bedduada, muhatabın aile ve akrabalarının ölümü doğrudan dile getirilmese de kimsesiz ve yalnız kalmaya vurgu yapılarak aile ve akraba çevresinin yokluğu, belki de ölümleri ima edilmektedir. Türkçede ise *anne*, *baba*, *evlat*, hatta *soya* uzanan bir lanetlemenin zikredilmesi; akrabalık ilişkilerine yüklenen anlam açısından dikkat çekmektedir.

Türkçe beddualarda, bir yas tutma ritüeli olan siyahlar giyinmeye imada bulunan *karalar bağla-* deyiimi ile muhatabın sevdiği kişileri kaybederek büyük acılar çekmesi temenni edilmektedir. Ayrıca *anan baban bir kızıl tabutta gide* bedduasında *tabut* göstergesi ölüm kavramını yansıtırsa da *kızıl* renginin olumsuz çağrışımlarıyla ölme eylemine daha keskin anlamlar yüklenmiştir.

Yine Türkçede *evlat acısı* vurgusuyla kişi, en hassas noktadan lanetlenmekte; hatta *soyuna kıran girsin* sözüyle muhatabın tüm sülalesinin hastalanıp ölmesi dile gelmektedir.

3.2. Hastalık Temalı Beddualar

Bazı beddualarda öfke duyulan kişinin ölümü istense de -ölüm bazen bir kurtuluş da olabileceği için- muhatabın çektiği cefaya bedel olarak hastalık ve bedensel acı yaşaması, hatta bu eziyetin süreklilik arz etmesi de temenni edilen bir durum olabilmektedir. Çünkü “Allah az yatarsın, tez götürsün”, “Allah çektirmesin” gibi iyi dualarda da görüldüğü üzere ağrısız, acısız ve kısa sürede gerçekleşen bir ölüm; hastalık içinde kıvrınmaya göre daha tercih edilesi bir kurtuluştur.

3.2.1. Genel Bedensel Acı ve Hastalık

Türkçe	Rusça
Bedenine kurt düşse. Damarların çekilsin kanın kurusun. Etilerin dökülsün.	<i>Zarazi tebya</i> “Hastalık bulaşsın.” <i>Ştob tebya tak sten’ suhoy suşil</i> “Kuruyup gölge ¹³ gibi olasın.”

<p>Bıçaklar altında kalasın. Yediğin, içtiğin ağzından burnundan gelsin. Şişip davul kesilesin. Acıdan kıvrım kıvrım kıvrılasın. Dokuz yorgan parçalasan ölmesin. İnleye inleye geberesin.</p>	<p><i>Yazvi ih v jilu</i> “Onların damarını acıt.” <i>Ştob tebya porvalo</i> “Kesilip biçilesin, yırtılasın.” <i>Ştob tebe na noje poterçat’</i> “Bıçak üstünde olasın.” <i>Ştobi te lopnulo</i> “Patlatsınlar / çatlatsınlar seni.” <i>Ştob tebya (yego, vas) popolam da v çerep’ya</i> “Çömlek gibi ikiye parçalanasın.” <i>Razduy yego goroy</i> “Dağ gibi şişesin.” <i>Kolot’ye tebya zakoli</i> “Her yerin iğneler batmış gibi acısın.” <i>Volosatik tebe v glotku</i> “Boğazına kıl kurdu kaçsın.” <i>Ştob tebe yoja rodit’ protiv şersti</i> “Kirpiyi ters doğurasın.”</p>
--	---

Tablo 9. Bedensel acı ve hastalık temalı beddualar

Tablo 9’da görüldüğü üzere bedensel acı ve hastalığa yakalanmaya dair beddualar, hem Türkçe hem Rusçada önemli bir yer tutmaktadır.

Türkçe beddualarındaki “bedenine kurt düşmek, etleri dökülmek” ifadeleri, muhatabın hastalık dolayısıyla vücudunun çürümesini vurgulamakta; kişinin sürekli bir eziyet ve çaresizliğe maruz kalmasını çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. Aynı şekilde sürünmeye dair lanetleme; “acıdan kıvrınmak, yediği içtiği ağzından burnundan gelmek, inleye inleye gebermek, dokuz yorgan parçalayıp ölmek¹⁴” gibi sözlerle ifade bulunmaktadır. Bu içerikteki beddualarda *dokuz* sayı adı, etnokültürel bir sözcük olarak ayrıca dikkat çekmektedir. “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar” sözünde de görüldüğü üzere Türk kültüründe *dokuz* sayısı *-bir, üç, yedi, kırk* gibi çeşitli sembolik anlamlara sahiptir.

Sağlığın bozulmasına dair lanetleme; “damarların / bedeninin kuruması ya da acıması, bıçak altında / üstünde kesilip biçilme, dağ ya da davul gibi şişme” gibi ifadelerle hem Türkçe hem de Rusça beddualarda ortak bir şekilde ifade bulunmaktadır. Rusçada bu içerik, muhatabın “patlaması, çatlama, ikiye ayrılması” gibi temennilerle ayrıca vurgulanmaktadır. Berezoviç ve Surikova’nın (2019: 113) belirttiği üzere hastalıkla ilgili Rusça beddualarda, kötü dilekte bulunan kişi için önemli olan unsur; sarf ettiği sözün etkisini ve muhataba vereceği zararın sonucunu, hastalığın gözle görülür semptomlarını hemen görmektir.

Rusça *boğazına kıl kurdu kaçsın* bedduasında, insanlara ve hayvanlara musallat olan; hastalık, iltihap, kaşıntı getirdiğine inanılan parazit türüne değinilmekte, dolayısıyla kişinin hastalık kapması ima edilmektedir. Ayrıca *kirpiyi ters doğurasın* şeklindeki lanetleme, kirpinin sırtındaki dikenlerin bıçak gibi kesici etkisine çağrışım yaparak muhatabın çekeceği acıyı pekiştirmektedir.

3.2.2. Bedenin Belirli Uzuvarından Kaynaklanan Acı ve Hastalık

Uzuvarlar	Türkçe	Rusça
Dil, ağız, burun	Ağzın dilin kurusun (kitlensin). Çenen tutulsun (kırılınsın). Dilin kopsun (çürüsün, tutulsun).	<i>Tipun tebe na yazık</i> “Dilinde yara çıksın.” <i>Ştob u tebya (u nego, u vas) yazık otsoh</i> “Dilin kurusun.” <i>Yazvi yego v nozdryu</i> “Burun deliğini acıt.”

Göz, kulak	Allah gözünü kör etsin. Gözün dizine aksın (kör olsun). Kulağına kurşun aksın (eriteler).	<i>Štob uho ne čulo i glaz ne videl</i> “Kulağın duymasın, gözün görmesin.” <i>Štob tebe glaza visadilo</i> “Gözlerin çıksın.” <i>Štob tebe vislepilo</i> “Kör olasın.”
El, ayak, iskelet	Felç olsun. Elden ayaktan düşesin. Kör kötürüm olasın. Yılanlar gibi sürünsün.	<i>Štob tebya (yego, ih) iskosilo (pokosilo)</i> “Eğri büğrü kalasın.” <i>Razbey paralič</i> “İnme insanın.” <i>Otsohni ruki</i> “Ellerin kurusun.”
İç organlar	Çiğerin ağzından gelsin (sökölsün). Verem olasın. Böğrünün delik deşik ola. Ağzından burnundan kan gelsin.	<i>Yazvi yego v peçyonku, v selezyonku, v koren’</i> “Çiğerini, dalağını, kökünü acitsınlar.” <i>Štob tebe peçyonku vıvernulo</i> “Karaciğerin sökölsün.” <i>Štobi vişlo bokom</i> “Böğründen çıksın.”
Diğer	Sıtma olup gezemesin. Allah frenk (firengi) derterleri versin. Baba ¹⁵ (veba) tutasıca. Kuduz itler gibi ağzın köpüre.	<i>Lihomanka yego zatryasi</i> “Sıtma onu titretsin.” <i>Holera yego zadavi</i> “Kolera onu boğsun.” <i>Štobi vas çuma vzyala</i> “Veba sizi alsın.” <i>Štob tebya prantsı yeli</i> “Uyuz yesin bitirsin seni.” <i>Štob tebya çemer zabil</i> “At hastalığından ölesin.”

Tablo 10. Bedensel uzuvlara yönelik beddualar

Bedensel uzuvlara yönelik beddualarda; muhatabın *konusma, görme, işitme, yürüme* yetilerini kaybetmesine, *sıtma, veba* gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanmasına yönelik lanetlemeler, Türkçe ve Rusçada ortaklık göstermektedir.

Mağdur kişi, beddualar yoluyla muhatabını sakatladığı gibi aynı zamanda hasmının dilsizleşmesi, körleşmesi ve elden ayaktan düşmesiyle kendini de bir nevi korumaya almakta; muhatabından gelecek eziyet ve kötülüğün de önünü kesmektedir.

Hem Türkçe hem Rusça beddualarda ciğerlerin, böğrünün parçalanmasına; sıtma ya da vebaya yakalanmaya yönelik ilenmeler; her iki toplumun belleğindeki salgın ve hastalık tecrübelerine dair ipuçları içermektedir. Her iki milletin tarihinde önemli sayıda ölümlere yol açan bu hastalık ve salgınlar; korku, kaygı ve acıya yönelik çağrışımlarıyla beddualarda bir lanetleme kaynağı olarak vücut bulmuştur.

Ruşanın güneybatı diyalektlerine ait beddualarda adı geçen *at hastalığı*, ayrıca dikkat çekmektedir. İnsanlarda karın ve bel bölgesinde ağrılara sebep olduğu ve gıda zehirlenmesiyle ilişkilendirildiği için kaynağının at ya da inek olduğu düşünülen ve ölümcül olabilen bu hastalık (Berezoviç vd. 2020a: 25), özellikle kadim dönemlerde bulaşıcı olduğu, tedavisi bilinmediği için felaket kabul edilirdi.

4. Sonuç

Türkçe ve Rusçadaki ölüm ve hastalık temalı bedduaları, kültürdilbilimsel açıdan karşılaştıran bu çalışmada; her iki toplumun dünyayı algılayış ve görme biçimine, kültürel kodlarına, inançlarına ve korkularına bağlı olarak hem bedduaların niceliği ve içeriğinde hem de içeriğin ifade biçiminde farklılıklar tespit edilmiştir.

1. Türkçede ölüm teması içeren 42; Rusçada ise 30 beddua değerlendirilmiştir. Bu içerikteki Türkçe bedduaların daha fazla veri sunmasında; Türk kültüründeki cenaze ve yas ritüellerinin, genç yaşta ölmeye ve akrabaların ölümüne yüklenen anlamların, İslami

inanç bağlamında cehennem korkusu ve eziyetinin, ölüme yönelik lanetlemede geniş bir kültürel çerçeve sunması etkili olmuştur.

2. Türkçe ve Rusçada hastalık temalı beddualar sayıca yakınlık göstermektedir. Hastalık ve bedensel acı içeren Türkçe 27, Rusça 28 beddua; bu çalışmanın verileri arasında yer almıştır. Hastalığa yönelik lanetlemeler; her iki toplumun belleğindeki salgın, hastalık ve acizliğe dair ortak korku ve kaygıları yansıtmakla birlikte bu konuda farklı kültürel kodlara da rastlanabilmektedir.

3. Türkçe beddualarda İslami inancın etkisiyle hem can alan hem de çeşitli hastalıkları veren varlık olarak *Allah* adı zikredildiği gibi melek adlarından *Zebani* ve *Azrail* anılmakta; *salavat getir-*, *imanlı öl-*, *Kur'ansız git-*, *kabir azabı*, *cennet*, *cehennem*, *ahiret*, *amel defteri* gibi Müslümanlıkla ilgili kültürel kod ve göstergeler yer almaktadır. Rusça beddualarda ise Hristiyanlık inancıyla ilgili olarak *şeytan* adı anılmakta; “kızgın ateş” ve “öbür dünya” yoluyla *cehennem* vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca *Perun*, *şeytani yaratık*, *kötü ruh* gibi ifadelerde olduğu gibi Hristiyanlık öncesi pagan inancının etkisi görülmektedir. Türkçe beddualarda İslami inancın yansımaları yoğun bir şekilde hissedilirken Rusça beddualarda dinsel unsurların daha az görülmesi; pagan geleneklerinin etkisi, mitolojiye dair kodların korunması ve Sovyet rejiminin din karşıtı politikalarıyla açıklanabilir.

4. Ölüm temalı Türkçe beddualarda *soyka*, *teneşir* gibi etnokültürel sözcüklere; yeni doğanlara vefat etmiş kişilerin *adını koyma*, ölünün ardından *helva dağıtma*, *cenazenin çenesini bağlama*, *tabutun üstüne gelinlik örtme* gibi kültürel olgulara rastlanmaktadır. Rusçadaki ölüm temalı beddualara cenaze ritüelleri ve kültürel kodlar daha az yansımakta; *yaş kereste* ve *kavak ağacı* motifleri, kültürel olguları göstermesi yönünden dikkat çekmektedir.

5. Türkçe beddualarda genç yaşta ve tez zamanda ölmeye yönelik lanetlemeler; zengin bir şekilde ifade edilirken bu içerikte Rusça bedduaya çok az rastlanmıştır. Yine Türkçe beddualarda muhatabın ölüm yoluyla lanetlenmesi; *evlat*, *ana*, *baba* gibi yakın akrabalar üzerinden de gerçekleşirken Rusçada bu içerik, muhatabın kimsesiz kalması üzerinden ima edilmiştir. Yakınlarını kaybetmenin bir cezalandırma olarak anlamlandırılması, Türk kültüründeki aile ve akrabalara yüklenen değerlerin yansımaları olarak kabul edilebilir.

6. Hem Türkçe hem Rusça beddualarda *çengele takılma*, *boğazı kesilme* ya da *iple asılma* yoluyla öldürülme temennisi dile gelmekle birlikte Rusça beddualarda, kişinin hayvanlar tarafından öldürülmesine ya da zarar görmesine yönelik vurguya daha fazla rastlanmaktadır. Türkçe beddualarda hayvan adı olarak *baykuş*, *yılan*, *kurt*, *kuş*, *köpek* (*it*); Rusça beddualarda ise *yılan* (*sürüngenler*), *kurt*, *köpek*, *şahin*, *kedi*, *kurbağa*, *tahtakurusu*, *bit*, *sivrisinek*, *sinek*, *solucan*, *kirpi* adlarının yer tuttuğu görülmektedir. Rusça beddualarda, hayvanların önemli derecede vurgulanması; insanların doğadaki varlıklara ve olaylara korku ve temkinlilikle yaklaştığı pagan dönemi inançlarının etkisi ile açıklanabilir.

7. Türkçe ve Rusça beddualarda *konuşma*, *görme*, *işitme*, *yürüme* yetilerinin kaybedilmesine; *ciğerlerden* ve *böğür* bölgesinden acı çekmeye; *sıtma*, *veba* gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanmaya dair lanetlemeler ortaklık göstermektedir. Türkçe beddualarda *kuduz*, *verem*, *frengi*, *kıran*; Rusça beddualarda ise *kolera*, *uyuz*, *at hastalığı* ayrıca vurgulanmaktadır.

Ölüm ve hastalık teması içeren, Türkçe ve Rusça bedduaların karşılaştırılması sonucunda, her iki dildeki lanetleme sözlerinin bazı ortak kültürel motifler içerdiği, fakat nicelik ve vurgulanan içerik açısından bedduaların değişiklik ve çeşitlilik arz ettiği;

inançlara, geleneklere, toplumsal tecrübe ve değerlere bağlı olarak farklı göstergelere ve metaforik ifadelere başvurulduğu görülmektedir

NOTLAR

1. Söz edimi kuramı, J. L. Austin'in 1955'te Harvard Üniversitesi'ndeki William James Dersleri kapsamında açıkladığı ve tartıştığı bir kuramdır. John R. Searle tarafından geliştirilen bu kuram -uygun koşullar ve bağlamda- "Bir şey söylemek; bir şey yapmaktır, bir edim (eylem) gerçekleştirmektir" görüşüne dayanmaktadır.
2. Austin'in (2009: 163) sınıflandırmasına göre bu grupta özür dilemek, tebrik etmek, övmek, taziyede bulunmak, meydan okumak da yer almaktadır.
3. Kültür göstergebiliminin temel kuramcısı, 1960'lı yıllarda Rus kültür tarihini inceleyen ve göstergebilimsel yöntemlerle bunları değerlendiren Yuri Lotman'dır (1922-1993). Lotman'ın 1964'te Moskova-Tartu Kültürel Göstergebilim Okulu'nu kurması, farklı kültürlerdeki benzerlik ve ortaklıkların araştırılması (Günay 2016: 175); bütüncül bir göstergebilim anlayışının geliştirilmesinde sınır taşı olmuştur.
4. Millî kültürel değerlere sahip kopuz, matryoşka gibi kelimeler; atasözleri, ilişki sözleri, hatta kız istemeyi anlatan bir paragraf özgülüğü olabilir.
5. Kültür konseptlerini inceleyen Arutyunova ekolü, farklı milletlerin eski ve modern dönemlerine ait metinlerini temel alarak kültürel olguları çözümleme yoluna gitmiş; dilbilimsel, mantıksal ve felsefi sorunlara değinmiştir. Söz konusu sorunlar, Arutyunova'nın öncülüğünde, 1988-2015 yılları arasında aylık ve yıllık olarak düzenlenen seminer ve konferanslarda tartışılmış, bilimsel çalışmalar 29 cilt hâlinde düzenli olarak derlenip yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Arutyunova (1991), Arutyunova (2010).
6. Perun, Slav mitolojisinde gök gürültüsü tanrısıdır. Gümüş başlı ve altın bıyıklı bir erkek olarak tasavvur edilen Perun'un fırtına ve şimşek ruhlarından oluşan bir ordusu vardır (Afanasyev 2005: 534-535).
7. Rusya'da halk inancı zemininde paganizm ve Ortodoksluk her zaman birlikte sürdürülmüş; çift inanç sistemi hâkim olmuştur (Shepler 2008: 6). Böylece bedduaların mitolojik içeriği de muhafaza edilmiştir.
8. Türk kültüründe vefat edenin giysi ve eşyaları ihtiyacı olanlara dağıtılır. Dolayısıyla soyka, etnokültürel bir sözcük olarak yer almakta ve Türk kültüründeki bir geleneğe atfı yapılarak kişinin ölümü temenni edilmektedir.
9. Cenaze yakanırken içine su gitmesin, ağzı açık kalmasın, şeytana ifade vermesin gibi kaygılarla Türk kültüründe vefat edenin çenesi bağlanır (Örnek 1971: 45).
10. Terk edilmiş yerlerde yuva yapması, ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu yerler dolayısıyla baykuşun ölüm ve felaket habercisi olduğuna inanılır (Örnek 1971: 18).
11. Gagasız bir hayvan olan kurbağanın gagalamasına yönelik lanetleme, "dırdırı ile eziyet etsin" izahını içermektedir.
12. Türkçe "Damında (ocağında) baykuş ötsün (tünesin)." ya da "Kurtlara kuşlara (ite köpeğe) yem olasın." gibi beddualarda, hayvanlar önemli bir yer tutmakla birlikte bu sözlerle dilen gelen lanetlemeler, hayvanların öldürmesi ya da zarar vermesinden ziyade -ilgili alt başlıklar altında tartışıldığı gibi- felaket, ölüm, uğursuzluk, kimsesiz ölüm vurgusu içermektedir.
13. Rusçadaki sten' kelimesi sadece gölge anlamında kullanılmayıp, çok hasta ve bitkin kimseler için de söylenen bir ifadedir (Juravlev 2005: 408).
14. Dokuz yorgan eskit- deyimi "çok uzun yaşamayı" anlatmakla birlikte dokuz yorgan eskitecek derecede yaşayıp huzurla ölememek de bir çeşit eziyet olarak görülmektedir.
15. Baba kelimesi, Anadolu ağızlarında "çıban, veba, hastalık, zehir" gibi anlamlara gelmektedir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afanas'yev, Aleksandr Nikolayeviç. *Mifologiya Drevney Rusi*. Moskva: Eksmo, 2005.
- Akalın, L. Sami. *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990.
- Alimjanova, Gauhar Muktaşevna. *Karşılaştırmalı Kültürbilim / Dil-Kültür-İnsan* (çev. Seyhan Uçar ve Şekip Aktay). Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Arutyunova, Nina Davidovna, ed. *Logičeskiy Analiz Yazıka. Kul'turnye Kontsepti*. Moskva: Nauka, 1991.
- Arutyunova, Nina Davidovna, ed. *Logičeskiy Analiz Yazıka. Mono-dia-poliilog v Raznıh Yazıkah i Kul'turah*. Moskva: İndrik, 2010.
- Austin, L. John. *Söylemek ve Yapmak / Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri* (çev. R. Levent Aysever). İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

- Berezoviç, Yelena L'ovna ve Surikova, Olesya Dmitriyevna. "Zlopojelanija v Dialektnih Slovaryah Russkogo Yazıka: Problemi Leksikografıçeskoy İnterpretatsii, Problemi Dialektologii i Regional'noy Onomastiki". *İzvestiya Uralskogo Federal'nogo Universiteta*, T. 19, 4 (169), 2017a: 9-21.
- Berezoviç, Yelena L'ovna ve Surikova, Olesya Dmitriyevna. "Prostranstvenniye i Vremenniye Markerı v Tekstah Russkih Proklyatiy (na Materiale Leksiki Narodnih Govorov)". *Trudi İnstituta Russkogo Yazıka im. V. V. Vinogradova*. Moskva: İnstitut Russkogo Yazıka im. V. V. Vinogradova RAN, 2017b: 137-158.
- Berezoviç, Yelena L'ovna ve Surikova, Olesya Dmitriyevna. "Nazvaniya Bolezny v Russkih Proklyatiyah". *Slavyanskoye i Balkanskoye Yazıkoznanıye: Slavistika. İndoyevropeistika. Kul'turologiya*. Moskva: İnstitut Slavyanovedeniya, 2019: 111-140.
- Berezoviç, Yelena L'ovna ve Leont'yeva, Mariya Olegovna. "Çemer i Utin: Zabolevaniya Poyasnitı i Praktika İh Leçeniya". *Jivaya Starina. Jurnal o Russkom Fol'klöre i Traditsionnoy Kul'ture*, 2 (106), 2020a: 25-28.
- Berezoviç, Yelena L'ovna ve Surikova, Olesya Dmitriyevna. "Naimenovaniya Neçistoy Silı v Russkih Proklyatiyah". *Vestnik Tomskogo Gos. Universiteta, Nauçnyy Jurnal*, 67, 2020b: 5-27.
- Dal', Vladimir İvanoviç. *Poslovitsı Russkogo Naroda v 3 Tomah*. Moskva: Russkaya Kniga, 1993.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Erol, Çiğdem. "Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcük Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Ersoylu, Halil. *Türk Dilince Dualar, Beddualar Sözlüğü*. Ankara: Ötügen Neşriyat, 2012.
- Fasmer, Maksimilian Romanoviç. *Etimologiçeskiy Slovar' Russkogo Yazıka*. Moskva: Astrel, 2009.
- Filin, Fedot Petroviç. *Slovar' Russkih Narodnih Govorov*. Moskva: Nauka, 1960-1980.
- Gökdayı, Hürriyet. *Türkçede Kalıp Sözcükler*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2011.
- Günay, V. Doğan. *Kültürbilime Giriş / Dil, Kültür ve Ötesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2016.
- Juravel', Ol'ga Dmitriyevna. "Besnyuçıysya Nedug: Oderjimost' v Sibirskom Obşçestve XVIII v.". *Demonologiya kak Semiotičeskaya Sistema, V. Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya*, Moskva: RGGU, 24-26 may 2018: 53-56
- Juravlev, Anatoli Fyodoroviç. *Yazık i Mif*. Moskva: İndrik, 2005.
- Kaya, Doğan. *Folklorumuzda Beddua Söyleme Gelenegi ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Keskin, Ahmet. "Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) ve Kargışlar (Beddualar / Kötu Dilekler): Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme". Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2018.
- Kozan, Olena. "Kültürdilbilim Nedir / Önsöz". *Kültürdilbilim / Temel Kavramlar ve Sorunlar* (ed. O. Kozan). Ankara: Gazi Kitabevi, 2014: 1-9.
- Levkiyevskaya, Yelena Yevgenyevna. *Mifi Russkogo Naroda*. Moskva: Astrel, AST, 2000.
- Madlevskaya, Yelena L'ovna. *Russkaya Mifologiya*. Moskva: Midgard, Eksmo, 2005.
- Maslova, Valentina Avraamovna. *Lingvokul'turologiya. Uçebnoye Posobiye dlya Studentov Vısşih Uçebnih Zavedeniy*. Moskva: İzdatel'skiy Tsentr "Akademiya", 2001.
- Mosiyenko, Lyudmila Vasilyevna. "Kültürdilbilimde Örgütlerin Sınıflandırılma Sorunu". (çev. Emel Uğurlutan). *Kültürdilbilim / Temel Kavramlar ve Sorunlar* (ed. Olena Kozan). Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- Örnek, S. Veyis. *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Petruhin, Vladimir Yakovleviç ve Agapkina, Tat'yana Alekseyevna. *Slavyanskaya Mifologiya*. Moskva: Ellis Lak, 1995.
- Scott, C. James. *Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar* (çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Shepler, Ryan. "The Bolshevik Campaign Against Religion in Soviet Russia: 1917-1932". A Senior Hours Thesis. Ohio: The Ohio State University, 2008.
- Şaklein, Viktor Mihayloviç. "Etnoyazıkoye Videniye Mira kak Sostavlyayuşçaya Lingvokul'turnoy Sıtuatsii". *Vestnik MGU. Ser. 19. Lingvistika i Mejkul'turnaya Kommunikatsiya*, 1, 2000: 73-88.
- Topbaşoğlu, Keziban. "Türkçe ve Rusçada Alkış ve Kargışların İncelemesi." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi, 2012.